

7. Хомерики О. Г. Развитие школы как инновационный процесс: Методическое пособие для руководителей образовательных учреждений / О. Г. Хомерики, М. М. Поташник, А. В. Лоренсов; [под ред. М. М. Поташника]. – М.: Новая школа, 1994. – 64с.
8. Rogers E. Diffusion of innovation. – San Francisco: Free Press, 1983. – 341 p.

О. А. Гудовсек,
викладач,
Рівненський державний
гуманітарний університет

РОЗВИТОК ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ПОЗАШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ (1954–1968 РР.)

У статті розкритий розвиток позашкільних навчальних закладів естетичного спрямування в 1954-1968 рр.

В статтє раскрыто развитие внешкольных заведений эстетического направления в 1954-1968 гг.

In the article development of out-of-school establishments of aesthetically beautiful direction is exposed in 1954-1968

Постановка проблеми. Після смерті Сталіна (1953 р.) та приходом до влади М. С. Хрущова в країні розпочався період «відлиги», який перш за все проявився у послабленні тоталітарного впливу на суспільно-політичному житті країни, поширенні серед інтелігенції ідей лібералізації та демократизації, що отримали національне забарвлення, в уповільненні процесу русифікації, в частковій реабілітації жертв сталінських репресій, а також в розширенні прав республік в економічній сфері та міжнародній діяльності, в спробі децентралізації суспільства та посиленні влади на місцях.

Значні зміни відбулися і в сфері позашкільної освіти.

Аналіз останніх досліджень. Проблемі діяльності закладів позашкільної освіти присвячено низку досліджень. Так, В. Берека обґрунтував соціально-педагогічні онови розвитку позашкільної освіти в Україні в (1957-2000 рр.), О. Биковська порівняла педагогічну освіту в Україні та Польщі, О. Верещак розкрила основні принципи позашкільної освіти, Т. Сущенко розглянула фактори позашкільного виховання, Т. Цвірова в історичному аспекті розкрила значення позашкільних закладів у процесі виховання дітей та підлітків. Однак естетичне виховання в позашкільних закладах не розглядалося, що і стало метою нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. У 50 рр. ХХ ст. у країні спостерігалось вдосконалення роботи в галузі позашкільної освіти.

Так, в 1954 р. Міністерством освіти УРСР було затверджено «Положення про позашкільні установи Міністерства освіти Української РСР», в

першому розділі якого визначено номенклатуру позашкільних закладів УРСР, їх роль та місце в системі виховання дітей, а в другому окреслено зміст роботи та структуру різних типів позашкільних закладів, форми та методи роботи в системі виховання дітей [7]. На це положення орієнтувалися всі позашкільні заклади Міністерства освіти УРСР.

Серед усіх типів позашкільних закладів, затверджених у «Положенні...», мережа Палаців та Будинків піонерів в країні визначалася як одна з найбільших. Їх кількість з кожним роком збільшувалась. Так, за даними з ЦДАВО України в 1950 р. нараховувалося 283 таких закладів, в 1956 р. – 493, в 1958 р. – 615, в 1960 р. – 669, 1963 р. – 685, 1965 р. – 695, 1967 р. – 697 [3; 4; 5; 10; 11]. Зросла не тільки мережа позашкільних закладів, які одним із головних завдань ставили естетичне виховання дітей та підлітків, розвиток їх здібностей, формування естетичних смаків, заохочення їх до різних видів творчої діяльності (на кінець 1968 р. їх нараховувалось понад 3 тис.), а й кількість дитячих художніх колективів, які функціонували в них. Зокрема, в досліджуваний період діяло понад 15 тис. гуртків різних типів, із них 773 гуртків художнього слова, 2,5 тис. театральних та драматичних гуртків, 1,5 тис. музично-хорових гуртків, які підпорядковувалися Міністерству освіти. Всього в країні існувало 44 тис. дитячих хорових колективів, 12 тис. дитячих оркестрів різних жанрів, 15 тис. драматичних студій, а також 70 тис. гуртків художньої самодіяльності. [6].

Але охопити всіх дітей виховною роботою вони не мали можливості. Перш за все це стосувалося тих позашкільних закладів, які працювали в районних центрах країни та в сільській місцевості. Палаців та Будинків піонерів, музичних шкіл та інших позашкільних закладів Міністерства освіти тут катастрофічно не вистачало. Діти змушені були в позаурочний час займатися або в приміщеннях загальноосвітніх шкіл, або в клубних установах (сільських, колгоспних клубах та Будинках культури), де спеціально для молодих вихованців організовувалися дитячі сектори з різноманітними гуртками та студіями естетичного виховання. Але для роботи з художньо-естетичного виховання дітей в таких закладах освіти були і свої недоліки, наприклад: не вистачало власних приміщень для різних видів гурткової роботи, музичних інструментів, технічних засобів навчання, але, перш за все, керівників гуртків, секцій, які б організовували роботу з естетичного виховання дітей.

Важливим фактором у розвитку естетичного виховання в позашкільних закладах було прийняття Верховною Радою СРСР в грудні 1958 року Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР» [1].

У статті 16 «Закону» рекомендувалося широко застосовувати кіно, телебачення, радіо та інші засоби естетичного впливу для покращення викладання основ наукових знань та трудових навичок; зазначалося про

необхідність підвищення ролі позашкільних закладів у формуванні й розвитку творчих здібностей, ініціативи та самостійності учнів. У статті 21(б) було викладено вказівки Раді Міністрів СРСР, зокрема, що стосується естетичного виховання дітей: «...розробити заходи з докорінного поліпшення естетичного виховання учнів» [1, с. 7]. Крім того, одним із завдань «Закону» було цілеспрямоване збереження профільних закладів (шкіл) для дітей, що мають здібності до музики, хореографії та образотворчого мистецтва [9]. Такі навчальні заклади мали забезпечити загальну середню освіту та спеціальну підготовку з того чи іншого виду мистецтва.

В Україні відповідний Закон, прийнятий V сесією Верховної Ради УРСР 17 квітня 1959 р., дублював загальносоюзний [2]. Але пропозиції колеги Міністерства освіти УРСР щодо виховання дітей саме на території України майже не були враховані. Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» хоча і знаменував новий етап подальшого розвитку позашкільної освіти, передбачив існування шкіл для обдарованих дітей, визначив певні шляхи становлення естетичного виховання підростаючого покоління, але кардинальних змін в освітньому процесі позашкільних закладів України не спричинив.

Система позашкільних закладів в країні розвивалась як міжвідомча та міжгалузева, тобто частина позашкільних закладів підпорядковувалась Міністерству освіти (будинки художнього виховання, Палаці піонерів, Будинки піонерів, клуби любителів мистецтв, дитячі парки), а частина – Міністерству культури (музичні школи, художні школи, хореографічні школи, дитячі театри, ТЮГ, дитячі кінотеатри, парки культури, дитячі бібліотеки) та профспілковим організаціям (Будинки культури для дітей, дитячі клуби, піонерські табори), які одним з першочергових завдань ставили сприяння естетичному вихованню дітей та підлітків, розвитку їх творчих здібностей, ініціативи.

Варто відзначити, що кількість дітей, які бажали займатися різноманітними видами творчої діяльності, збільшувалась з кожним роком, і, відповідно, зростала кількість не тільки позашкільних закладів, а й гуртків естетичного спрямування в них.

Основними завданнями роботи з дітьми в таких гуртках були: розвиток художніх здібностей учасників гуртків; формування інтересів до різних видів мистецтва; організація культурного відпочинку дітей та підлітків; методична допомога шкільним гурткам та піонерській організації в художньо-естетичному вихованні дітей та підлітків.

Згідно проведеного аналізу архівних матеріалів, зокрема звітів обласно про позашкільні установи [3; 4; 5; 10; 11; 12] ми змогли класифікувати діючі гуртки естетичного спрямування: хореографічні гуртки (гуртки народного танцю, студії класичного балету, танцювальні гуртки, піонерські ансамблі пісні та танцю); хорові гуртки (гуртки хорового співу,

академічний дитячий хор), драматичні гуртки (дитячі театральні гуртки, драматичні студії, дитячі лялькові театри); музичні гуртки (ансамблі домбристів, скрипалів, бандуристів, оркестри духових інструментів, оркестри народних інструментів, ВІА, гуртки піаністів, акордеоністів, клуби юних любителів музики); гуртки образотворчого мистецтва (студії юних художників, студії образотворчого мистецтва); художні (гуртки художнього читання); літературно-творчі гуртки (гуртки юних поетів, гуртки юних прозаїків, гуртки юних журналістів, гуртки юних читачів). Завданнями таких гуртків було навчити дітей любити мистецтво, розвивати їхні здібності, дати знання про різні види мистецтва, розширити художній кругозір тощо.

Серед всіх гуртків естетичного спрямування найбільш поширеними були хореографічні, хорові та музичні гуртки.

Панування марксистско-ленінської ідеології в освіті істотно впливало на навчально-виховний процес закладів позашкільної освіти. Якщо в 20-30 рр. ХХ ст. їх основними завданнями було боротьба з безпритульністю, бездоглядністю, організація змістового дозвілля, то в 40-50 рр. ХХ ст. дітей залучали до суспільно-корисної праці, надавали робітничу спеціальність. Однак, професійний характер гуртків в 1954-1968 рр. поступався місцем творчій діяльності дітей та підлітків. Серед всіх типів гуртків в закладах позашкільної освіти 35-45 % припадало на гуртки етичного спрямування.

Робота в них здійснювалась відповідно до програм (1951-1954 рр.), розроблених Інститутом художнього виховання АПН РРФСР та Центральним будинком художнього виховання СРСР, затвердженими Міністерством освіти СРСР, Міністерством освіти РРФСР та Міністерством освіти Української РСР для кожного виду гуртка окремо. Зокрема, існували програма гуртків образотворчого мистецтва (1951), програма хореографічних гуртків (1951 р.), програма гуртків бального танцю (1951 р.), програма оркестру народних інструментів (1951 р.), програма дитячих драматичних гуртків (1953 р.), програма літературних гуртків (1954 р.) тощо. За ними здійснювався навчально-виховний процес позашкільні заклади всіх союзних республік. Програми гуртків естетичного спрямування були розраховані на дітей різних вікових категорій, що мали нахили до того чи іншого виду творчої діяльності і прагнули вдосконалювати власні задатки у вільний від навчання час в закладах позашкільної освіти.

Проте, організація гурткової роботи з естетичного виховання в позашкільних закладах мала ряд недоліків: низький рівень матеріально-технічної бази закладів позашкільної освіти (особливо в сільській місцевості); дефіцит педагогічних кадрів у галузі естетичного виховання; панування марксистсько-ленінської ідеології в основі навчально-виховного процесу позашкільних закладів; першочергова мета освіти в позашкільних

закладах – комуністичне, а не естетичне виховання, що здійснювалось через різні види творчої діяльності в гуртках естетичного спрямування тощо.

Водночас, система позашкільних закладів розглядалась як важливий ідеологічний інструмент зміцнення соціалістичного устрою. Дитячі позашкільні заклади поряд з іншими соціальними інституціями мали на меті сприяти вихованню громадянина соціалістичного суспільства, активного будівника комунізму з властивими йому ідейними установками, мораллю та інтересами, культурою праці та поведінкою.

Одним з головних принципів діяльності позашкільних закладів, в тому числі і в естетичному вихованні, вважався принцип ідейної спрямованості в роботі з дітьми, що сприяв створенню характерних підструктур в позашкільних закладах (ленінських музеїв, залів, кімнат), організації особливих методів та прийомів виховного впливу (конкурсів, літературно-творчих змагань, фольклорно-літературних естафет, екскурсій). Орієнтація на вищезазначений принцип знайшла своє відображення в тематиці дитячих свят, фестивалів, у змісті програм виступів дитячих художніх колективів присвячених святкуванню 40-річчя піонерської організації ім. В. Леніна та 50-річчя радянської влади, які планувалися проводити, переважно, на базах позашкільних установ.

З метою виконання закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і подальший розвиток системи народної освіти в УРСР» Міністр освіти УРСР І. К. Білодід та Секретар ЦК ЛКСМУ Є. Н. Чмихало ухвалили спільний план з поліпшення роботи позашкільних установ республіки на 1961-1962 роки, який мав сприяти удосконаленню форм та методів роботи з дітьми та підлітками, розвитку у них творчості, ініціативності, самодіяльності [12]. У документі наголошувалося на необхідності перегляду програм, змісту та напрямків роботи гуртків всіх типів, удосконаленні їх матеріально-технічної бази (організації ігротек, фільмотек, пересувних картинних галерей тощо), відкриття нових позашкільних установ (зокрема, Будинків піонерів) в тих районах, де вони відсутні.

У зв'язку із змінами у навчально-виховному процесі всіх освітніх закладів через прийняття нової Програми партії (1961 р.), з її кодексом будівника комуністичного суспільства, та Постанови Верховної ради УРСР «Про хід виконання закону про зміцнення зв'язку школи з життям і подальший розвиток системи народної освіти в УРСР» (1962 р.) Міністерство освіти УРСР затвердило нове «Положення про позашкільні установи» (1962 р.) [8]. Воно відрізнялося від попереднього однойменного «Положення» (1954 р.) наявністю окремих нормативних документів (Положень) для закладів позашкільної освіти різних типів (зокрема, положення про міський Палац, Будинок піонерів; положення про районний Будинок піонерів, положення про обласну дитячу екскурсійно-туристичну станцію тощо).

Так, у порівнянні з Положенням про позашкільні установи 1954 р. структура міського Палацу та Будинку піонерів дещо змінилася. Наприк-

лад, замість відділу піонерської та масової роботи, відкрився відділ методично-масової роботи, а відділ техніки реорганізувався на відділ науки і техніки. Це можна пояснити новими завданнями, поставленими Програмою уряду (1961 р.) перед освітньою галуззю (виховання інтернаціоналізму та патріотизму), а також розвитком науково-технічного прогресу в країні.

Згідно «Положення» естетичне виховання в міських Палацах та Будинках піонерів мало здійснюватися через: знайомство школярів з кращими творами класичної та радянської літератури, музичного та образотворчого мистецтва, театру, кіно; організацію літературно-музичних лекторіїв для батьків, вечорів та ранків для дітей та підлітків; проведення зустрічі з діячами мистецтв, оглядів та конкурсів художньої творчості, свята пісні, кінофестивалі, виставки образотворчого мистецтва; організація роботи театральних, танцювальних, хорових, вокальних, музичних гуртків, оркестрів народних інструментів, гуртків образотворчого мистецтва; створення піонерських ансамблів пісні та танцю. [8, с.5].

В Положенні про районний Будинок піонерів (1962 р.) було визначено основні завдання закладу, зміст роботи в ньому, матеріальна база, фінансування, керівний та педагогічний склад Будинку піонерів. Щодо естетичного виховання, то районний Будинок піонерів мав надавати допомогу школам у здійсненні навчально-виховної роботи з дітьми, організувати заняття в гуртках та дитячих колективах різних видів діяльності (наприклад, хорових, танцювальних, драматичних тощо), проводити районні свята пісень, фестивалі, олімпіади, огляди дитячої художньої самодіяльності і тощо.

Потрібно відзначити, що досліджуваний період у закладах позашкільної освіти спостерігалось захоплення масовими формами роботи з естетичного виховання, особливо святами, концертами, які проводилися з надмірним розмахом та парадністю, і були, по суті, популяризацією державної політики тих років.

Отже, незважаючи на складнощі та недоліки розвитку позашкільних закладів естетичного спрямування (зокрема, слабке матеріально-технічне забезпечення закладів позашкільної освіти, особливо в сільській місцевості; дефіцит педагогів, освіта здійснювалась в контексті державної політики країни на принципах комуністичної моралі та ідейної спрямованості; освітньо-виховна робота не завжди відповідала вимогам часу; не враховувались інтереси та запити учнів позашкільних закладів; форми та методи позашкільної роботи частково не відповідали особливостям дитячого віку) в досліджуваний період, в УРСР, як і в СРСР, була остаточно сформована державна система позашкільної освіти, яка включала комплексні та профільні позашкільні заклади естетичного спрямування, що підпорядковувалися різним відомствам: Міністерству освіти, Міністерству культури, Профспілковим організаціям.

Перспективи нашого дослідження вбачаємо в аналізі естетичного виховання учнів позашкільних в 1968 – 1984 рр.

Список використаних джерел

1. Об укреплении связи школы с жизнью и о дальнейшем развитии системы народного образования в СССР // Советская педагогика. – 1959. – № 2. – С.3-14. – (Закон).
2. Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР: станом на 17 квітня 1959 р.: збірник документів в 2 т. // Культурне будівництво в Українській РСР. Найважливіші рішення Комуністичної партії і Радянського уряду (1917-1960). – К.: Госполитизд, 1961. – Т.2 (червень 1941-1960). – С.519-520.
3. Зведений звіт Міністерства освіти УРСР про позашкільні установи за 1956 р., форма «П» – ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 1847, арк. 1 – 174.
4. Зведений звіт Міністерства освіти УРСР про позашкільні установи за 1965 р., форма «П» – ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 4818, арк. 1 – 87.
5. Зведений статистичний звіт Міністерства освіти УРСР про дитячі позашкільні установи за 1967 р., форма «П» Т.3 – ЦДВОВ України, ф. 166, оп. 15, спр. 6207, арк. 1 – 108.
6. Кобзар Б. Проблеми виховання в позашкільних закладах / Б. Кобзар, Н. Харінко. – К.: Радянська школа, 1969. – 159с.
7. Положення про позашкільні установи Міністерства освіти Української РСР. – К.: Радянська школа, 1955. – 39с.
8. Положення про позашкільні установи. – К.: Радянська школа, 1962.–56с.
9. Проект тезисов по вопросу об укреплении связи школы с жизнью и о дальнейшем развитии системы народного образования в стране: Постановление Пленума ЦК КПСС, от 12 ноября 1958 г. // Советская педагогика. – 1958. – № 12. – С.3-26.
10. Річні звіти об'єднано про позашкільні установи за 1958 р., форма «П» Том I – ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 2288, арк. 1 – 81.
11. Річні звіти об'єднано про позашкільні установи за 1959 р., форма «П» Том II – ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 2289, арк. 1 – 128.
12. Спільні заходи по підготовці і відзначенню 40-річчя піонерської організації імені В. Леніна та по поліпшенню роботи позашкільних установ Української РСР. – К.: Радянська школа, 1961. – 16с.